

Consonants

ਕਖਗਘਙਚਛਜਝਟਠਡ
ਢਣਤਥਦਧਨਧਫਬਭਮਯਜ
ਰਲਲਵਸਸਹਖਗਜੜਫਣਓ

Numerals

੦੧੨੩੪੫੬੭੮੯

Misc

ੜ | ||
!#?/_{}[]()— —*
“ ” ‘ ’
: ; , ” ,

Vowels

ਅਆਇਈਉਊਓਏਐਓ

Vowel signs and modifiers

ੇ ੈ ੋ ੌ ੍ ੊ ੋ ੌ ੊ ੋ ੌ ੊
ੰ ੱ ੲ ੳ

Other

ੴ ੴ

uMatra

ਕੁਖਗੁਘਕੁਚਕੁਜੜਊਟਠਡਢਣਤਬਦਧਨਪਫਬਭਮਯ੍ਯ ਰਲਲਵਸਸਹਖਗੁਜੜਫਏਉ

uuMatra

ਕੁਖੁਗੁਘੁਕੁਚੁਕੁਜੁੜਊਟੁਠੁਡੁਢੁਣੁਤੁਬੁਦੁਧੁਨੁਪੁਫੁਬੁਭੁਮੁਯੁਯੁ ਰਲੁਲੁਵੁਸੁਸੁਹੁਖੁਗੁਜੁੜੁਫੁਏਉ

eMatra

ਕੇਖੇਗੇਘੇਕੇਚੇਛੇਜੇਝੇਏਟੇਠੇਡੇਢੇਣੇਤਬੇਦੇਧੇਨੇਪੇਫੇਬੇਭੇਮੇਯੇਯੇ ਰੇਲੇਲੇਵੇਸੇਸੇਹੇਖੇਗੇਜੇੜੇਫੇਏ

aiMatra

ਕੈਖੈਗੈਘੈਕੈਚੈਛੈਜੈਝੈਏਟੈਠੈਡੈਢੈਣੈਤਬੈਦੈਧੈਨੈਪੈਫੈਬੈਭੈਮੈਯੈਯੈ ਰੈਲੈਲੈਵੈਸੈਸੈਹੈਖੈਗੈਜੈੜੈਫੈਏ

ooMatra

ਕੋਖੋਗੋਘੋਕੋਚੋਛੋਜੋਝੋਏਟੋਠੋਡੋਢੋਣੋਤਬੋਦੋਧੋਨੋਪੋਫੋਬੋਭੋਮੋਯੋਯੋ ਰੋਲੋਲੋਵੋਸੋਸੋਹੋਖੋਗੋਜੋੜੋਫੋਏ

auMatra

ਕੌਖੌਗੌਘੌਕੌਚੌਛੌਜੌਝੌਏਟੌਠੌਡੌਢੌਣੌਤਬੌਦੌਧੌਨੌਪੌਫੌਬੌਭੌਮੌਯੌਯੌ ਰੌਲੌਲੌਵੌਸੌਸੌਹੌਖੌਗੌਜੌੜੌਫੌਏ

iMatra

ਕਿਖਿਗਿਘਿਕਿਚਿਛਿਜਿਝਿਏਟਿਠਿਡਿਢਿਣਿਤਿਬਿਦਿਧਿਨਿਪਿਫਿਬਿਭਿਮਿਯਿਯਿ ਰਿਲਿਲਿਵਿਸਿਸਿਹਿਖਿਗਿਜਿੜਿਫਿ

iiMatra

ਕੀਖੀਗੀਘੀਕੀਚੀਛੀਜੀਝੀਏਟੀਠੀਡੀਢੀਣੀਤੀਬੀਦੀਧੀਨੀਪੀਫੀਬੀਭੀਮੀਯੀਯੀ ਰੀਲੀਲੀਵੀਸੀਸੀਹੀਖੀਗੀਜੀੜੀਫੀ

addak

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

bindi

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

tippi

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

nukta

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

adakbindi

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

tippibindi

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

halant

ਕ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਘ੍ ਙ੍ ਚ੍ ਛ੍ ਜ੍ ਝ੍ ਟ੍ ਠ੍ ਡ੍ ਢ੍ ਣ੍ ਤ੍ ਥ੍ ਦ੍ ਧ੍ ਨ੍ ਪ੍ ਫ੍ ਬ੍ ਭ੍ ਮ੍ ਯ੍ ਰ੍ ਲ੍ ਲ੍ ਵ੍ ਸ੍ ਸ੍ ਹ੍ ਖ੍ ਗ੍
ਜ੍ ਝ੍ ਟ੍ ਠ੍ ਏਓ

below forms

ਕ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਘ੍ ਙ੍ ਚ੍ ਛ੍ ਜ੍ ਝ੍ ਟ੍ ਠ੍ ਡ੍ ਢ੍ ਣ੍ ਤ੍ ਥ੍ ਦ੍ ਧ੍ ਨ੍ ਪ੍ ਫ੍ ਬ੍ ਭ੍ ਮ੍ ਯ੍ ਰ੍ ਲ੍ ਲ੍ ਵ੍ ਸ੍ ਸ੍ ਹ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਜ੍ ਝ੍
ਕ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਘ੍ ਙ੍ ਚ੍ ਛ੍ ਜ੍ ਝ੍ ਟ੍ ਠ੍ ਡ੍ ਢ੍ ਣ੍ ਤ੍ ਥ੍ ਦ੍ ਧ੍ ਨ੍ ਪ੍ ਫ੍ ਬ੍ ਭ੍ ਮ੍ ਯ੍ ਰ੍ ਲ੍ ਲ੍ ਵ੍ ਸ੍ ਸ੍ ਹ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਜ੍ ਝ੍
ਕ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਘ੍ ਙ੍ ਚ੍ ਛ੍ ਜ੍ ਝ੍ ਟ੍ ਠ੍ ਡ੍ ਢ੍ ਣ੍ ਤ੍ ਥ੍ ਦ੍ ਧ੍ ਨ੍ ਪ੍ ਫ੍ ਬ੍ ਭ੍ ਮ੍ ਯ੍ ਰ੍ ਲ੍ ਲ੍ ਵ੍ ਸ੍ ਸ੍ ਹ੍ ਖ੍ ਗ੍ ਜ੍ ਝ੍

below form 'yakash'

ਕੱਖਗੱਘੰਘਚੱਛਜੱਝਛਟੱਠਡੱਢਛਣੱਤਥੱਦੱਧਨੱਪੱਫੱਬੱਭੱਮੱਯੱਰੱਲੱਲਵੱਸੱਸਹੱਖਗੱਜੱਡੱਫੱਏਓ

ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਰਨਾਂ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆਈ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਹਿੰਦ-ਆਰੀਆ ਬੋਲੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ੨੦੧੧ ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਤੀਜੀ ਆਮ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। [1] ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਤੰਗਤਾ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ 1947 ਈਸਵੀ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਲਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੈਰਾਕੀ, ਹਿੰਦਕੋ, ਮਾਝੀ, ਪੋਠੋਹਾਰੀ, ਪਰ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਗੂਣੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ।

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ[ਸੋਧੋ]
ਜੁਲਾਈ, 1951 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਜ਼ੋਰਾਂ-ਸ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਹਾਸ਼ਾ ਪਰੈੱਸ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪਈ ਵੰਡ ਦੀ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਭਰਨ ਲਈ ਮਹਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੈੱਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹਰ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਬੋਲੀ ਲਿਖਾਇਆ। 'ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ' ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਨੰਗਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਰੋਧੀ ਵਤੀਰੇ ਦਾ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਂਗਰਸੀ (ਹਿੰਦੂ) ਨੇ ਕਦੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਾਂਗਰਸੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਭੰਡਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹੱਲ ਹੈ। ਅਪਰੈਲ, 1951 ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਬੇਵਿਸ਼ਾਸੀ ਹੈ। 1951 ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖ ਵਕੀਲਾਂ ਤੇ ਉਲੇਮਾ (ਵਿਦਵਾਨਾਂ) ਨੇ ਇੱਕ ਖੁਲ੍ਹੀ ਚਿਠੀ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਜੂਰਾ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਫ਼ਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉ।"

ਲਿਪੀ[ਸੋਧੋ]
ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਦੋ ਲਿਪੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ (ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ) ਸਾਹਮੁਖੀ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਾਹਮੁਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੇ ਦੋ ਆਮ ਢੰਗ ਹਨ।[2] ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਚ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲਿਪੀ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਨਹੀਂ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਂਗ ਹੀ ਉੱਥੇ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸ਼ਬਦ ਹਿੰਦੀ-ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਆਏ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਪੇਨੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ

ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਤਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰੂਪ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਏਗੀ।

ਸੁਰਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ[ਸੋਧੋ]
ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਗੱਲ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਇੰਡੋ-ਯੂਰਪੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਸੁਰਾਤਮਕ ਹੋਣਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸੁਰ ਧੁਨੀਆਂ /ਘ/, /ਝ/, /ਞ/, /ਧ/, /ਭ/ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ /ਹ/ ਧੁਨੀ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ /ਘ,ਝ,ਞ,ਧ,ਭ/ ਧੁਨੀਆਂ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਆਦਿ-ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ /ਕ,ਚ,ਟ,ਤ,ਪ/ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰਵਣ ਉੱਤੇ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ /ਘ/ ਧੁਨੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ /ਕ/ ਧੁਨੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਡਿੱਗਦੀ ਸੁਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਘੋੜਾ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ /ਕ/ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਡਿੱਗਦੀ ਸੁਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ /ਘ/ ਧੁਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ IPA ਵਿੱਚ ਬਣਾਵਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਦੀ ਡਿੱਗਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕੋੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ /ਕ/ ਧੁਨੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਚੜ੍ਹਦੀ ਸੁਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੋਹੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ IPA ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ /ਘ,ਝ,ਞ,ਧ,ਭ/ ਕ੍ਰਮਪੂਰਵਕ /ਗ, ਜ, ਙ, ਬ, ਦ/ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਕੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਅਗਲੇ ਸ਼੍ਰਵਣ ਉੱਤੇ ਉੱਚੀ ਸ਼੍ਰਵਣ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ- /ਲਾਭ/।

ਸਾਹਮੁਖੀ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਦੂਜੀ ਲਿਪੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਨੀਂਹ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਨਸਤਾਲੀਕ 'ਤੇ ਧਰੀ ਗਈ ਏ। ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ(ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਮ ਲਿਪੀ) ਨਾਲੋਂ ਅੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਵੀ ਅੱਖਾ ਇਸ ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਰਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ, ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਵਾਜ਼ ਲਈ ਕਈ ਅੱਖਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਨੇ ਜਿਵੇਂ:- 'ਜ਼' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਾਸਤੇ ਚਾਰ, ਅਤੇ 'ਸ਼' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਅੱਖਰ ਨੇ। ਸਾਹਮੁਖੀ ਦਰਅਸਲ ਨਸਤਾਲੀਕ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਨਾਂ ਏ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ। ਕੁੱਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਏ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਾਹਮੁਖੀ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਨੇ ਅਪਣੀ ਬਾਣੀ ਕਲਮਬੱਧ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਾਹਮੁਖੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਏ ਫਿਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਕਾਰਨਾਂ ਸਦਕਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਲਿਪੀ ਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮੁਖੀ 'ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਦੋਵਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਨੇ।

ਨਾਮ ਉਸਾਰੀ[ਸੋਧੋ]

ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੋ ਅਧਿਕਾਰਕ ਨਾਮ ਹਨ-ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਆ (India)। ਇਸਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇੰਡੀਆ ਨਾਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਿੰਧੂ ਨਦੀ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਮ ਇੰਡਸ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨਾਮ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਿੰਦੂ ਸਮਰਾਟ ਭਰਤ ਜੋ ਕਿ ਮਨੂੰ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਰਿਸ਼ਭਦੇਵ ਦੇ ਜੇਠੇ ਪੁੱਤ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਆਂਤਰਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਵਿਦੇਕ-ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੀਨ। ਇੱਕ ਤੀਜਾ ਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹਿੰਦ ਦੀ ਭੂਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘੱਟ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਅਰਬ/ਈਰਾਨ ਵਿੱਚ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾਮ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਵੇਦ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਰਿਆਵਰਤ ਜੰਬੂਦੀਪ ਅਤੇ ਅਜਨਾਭ-ਦੇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੇਸ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।[੧੩]

ਇਤਿਹਾਸ[ਸੋਧੋ]

ਕੋਣਾਰਕ-ਚੱਕਰ - ੧੩ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ, ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਸਿਦਘ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਮਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਤੀਮਬੇਟਕਾ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਗੁਫਾਵਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਥਾਈ ਬਸਤੀਆਂ ਨੇ ੮ ੦੦੦ ਸਾਲ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ। ਇਹੀ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸਿੰਧੂ-ਘਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ, ਜੋ ੨੬੦੦ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਅਤੇ ੧੮ ੦੦ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਲਗਭਗ ੧੬੦੦ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਆਰਿਆ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ-ਭਾਰਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਸੂਤਰਪਾਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵੇਦ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣ ਹਨ। ਪਰ ਆਰਿਆ-ਹਮਲਾ-ਸਿੱਧਾਂਤ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵਿਵਾਦਤ ਹੈ। ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਸਹਿਤ ਸਹਿਤ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਰਿਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹੀ ਸਥਾਈ ਨਿਵਾਸੀ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਕਰੀਬ ੭੫, ੦੦੦ ਸਾਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਵਿੜ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਦੋਨਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਰਤ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ। ੫੦੦ ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਅਜ਼ਾਦ ਰਾਜ ਬਣ ਗਏ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਰਾਜ-ਵੰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਤਰ-ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੌਰਿਆ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਮਰਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ੧੮੦ ਈਸਵੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਮੱਧ-ਏਸ਼ਿਆ ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਹਮਲੇ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉੱਤਰ-ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਦੀਪ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ, ਸੱਕ, ਪਾਰਥੀ ਅਤੇ ਉੜਕ ਕੁਸ਼ਾਣ ਰਾਜ-ਵੰਸ਼ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ।

ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਗੁਪਤ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਸੀ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਕਹਾਇਆ। ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਕਾਲ-ਖੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਾਲੁਕ, ਗੁਲਾਮ, ਚੋਲ, ਪੱਲਵ ਅਤੇ ਪਾਂਡੇ ਰਹੇ। ਈਸੇ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸੰਗਮ-ਸਾਹਿਤ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਸਤਵਾਹਨਾਂ ਅਤੇ ਚਾਲੁਕਿਆਂ ਨੇ ਮੱਧ-ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਹਿਸਾਬ, ਖਗੋਲ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਧਰਮ-ਦਰਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਣਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵਧੇ-ਫੁੱਲੇ।

੧੨ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਸਾਰਾ ਉੱਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਮੁਗਲ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਜੇਨਗਰ ਸਾਮਰਾਜ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਰੂਪ ਵਲੋਂ, ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜ ਬਾਕੀ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਰਾਠਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ ਹੋਇਆ। ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ।

੧੭ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤਗਾਲ, ਡੱਚ, ਫ਼ਰਾਂਸ, ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਸਹਿਤ ਅਨੇਕਾਂ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਸਨ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਾਸਕੀ ਅਰਾਜਕਤਾ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ੧੮੪੦ ਤੱਕ ਲਗਭਗ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ। ੧੮੫੭ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਈਸਟ ਇੰਡਿਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਸਫਲ ਬਗ਼ਾਵਤ, ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਗ ਸਿੱਧੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ।

ਕੋਣਾਰਕ ਚੱਕਰ - ੧੩ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ, ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਮਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਪਟਲ ਉੱਤੇ ਬਦਲਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਰੀਸਥਤੀਆਂ ਦੇ ਚਲਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੌਧਿਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸੂਤਰਪਾਤ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਾਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਏਵਮ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਨੀਵ ਰੱਖੀ। ੧੮੮੫ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਨੇਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਕਾਂਗਰੇਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨੇ ਸਵਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗਤੀਮਾਨ ਸਵਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਲੰਬੇ ਸਮਾਂ ਤੱਕ ਅਜਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਹਿੰਸਾਵਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਨੇਤ੍ਰਤਾਮਲਤ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਜੋ ਆਧਿਕਾਰਿਕ ਰੂਪ ਵਲੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ - ਨਾਲ ਸਿਵ ਆਜ਼ਾਦ, ਸਰਦਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਦੇਵ, ਰਾਜਗੁਰੂ, ਨੇਤਾਜੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦ ਬੋਸ, ਵੀਰ ਸਾਵਰਕਰ ਆਦਿ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਤਾਅਤੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਵਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ੧੫ ਅਗਸਤ, ੧੯੪੭ ਭਾਰਤ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਵਲੋਂ ਪੂਰਣਤਯਾ ਅਜਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਤਦੁਪਰਾਂਤ ੨੬ ਜਨਵਰੀ, ੧੯੫੦ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਬਣਾ।

ਇੱਕ ਬਹੁਜਾਤੀਏ ਅਤੇ ਬਹੁਧਾਰਮਿਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਂ - ਸਮਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਂਪ੍ਰਦਾਇਕਿ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਵੈਰ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੇਸ ਦੇ ਵੱਖ - ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉੱਤੇ ਇਸਦੀ ਧਰਮਨਿਰਪੇਕਸਤਾ ਅਤੇ ਜਨਤਾਂਤਰਿਕਤਾ, ਕੇਵਲ ੧੯੭੫ - ੭੭ ਨੂੰ ਛੱਡ, ਜਦੋਂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਅਖੰਡਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨਸੁਲਝੇ ਸੀਮਾ ਵਿਵਾਦ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਵੀ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ੧੯੬੨ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਤੇ ੧੯੪੭, ੧੯੬੫, ੧੯੭੧ ਏਵੇਂ ੧੯੯੯ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲੜਾਇਆਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਗੁਟਨਿਰਪੇਕਸ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਰੋਮੀਲਾ ਥਾਪਰ

ਕੰਮ[ਸੋਧੋ]

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਦਰਜੇਦਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਥਾਪਰ ਨੇ 1958 ਵਿੱਚ ਲੰਦਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਘੋਖ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਏ. ਐਲ. ਬਾਸਮ ਹੇਠ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਜ ਸਮਾਜਕ ਬਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉੱਤਰਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਉਲੀਕਦਾ ਹੈ।[1] ਸੋਮਨਾਥ ਉੱਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਹਦਾ ਕੰਮ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗੁਜਰਾਤੀ ਮੰਦਰ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। [2]

ਸਨਮਾਨ[ਸੋਧੋ]

ਉਸਨੇ ਥਾਪਰ ਕਾਰਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੈਨਸਿਲਵੇਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਕੋਲੈਜ਼ ਡਐਂ ਫਰਾਂਸ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਫੇਰੀ-ਪਾਊ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ 1983 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਜਨਰਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ 1999 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦੀ ਫੈਲੋ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਰੋਮੀਲਾ ਥਾਪਰ ਲੇਡੀ ਮਾਰਗਰੈੱਟ ਹਾਲ, ਆਕਸਫੋਰਡ, ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਘੋਖ ਸਕੂਲ (SOAS) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਨਰੇਰੀ ਫੈਲੋ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਕਾਗੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਐਡਿਨਬਰਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (2004) ਕਲਕੱਤਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (2002) ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (2009) ਤੋਂ ਆਨਰੇਰੀ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ 2009 ਵਿੱਚ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦੀ ਅਮਰੀਕਨ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ।

2004 ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਉਸਨੂੰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕਲੁਗ (Kluge) ਚੇਅਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਧਾਰਕ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ।

ਜਨਵਰੀ 2005 ਵਿੱਚ, ਉਹਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਸਨਮਾਨ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਾਬਕਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਏ. ਪੀ. ਜੇ. ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਕਿਉਂਕਿ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਇਨਾਮ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਾਂਗੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਨਕਾਰ ਦੇ ਮੇਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਇਨਾਮ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾ ਨਾਮ ਵੇਖ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਸੀ।” ਥਾਪਰ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ 1992 ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਲੈਣ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ: ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਨਾਮ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਇਨਾਮ ਨਹੀਂ।

ਰੋਮੀਲਾ ਥਾਪਰ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕਲੁਗ ਲਾਈਫਟਾਈਮ ਅਚੀਵਮੈਂਟ ਅਵਾਰਡ ਲਈ 2008 ਵਿੱਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਵਾਰਡ ਦੇ ਤਹਿਤ 10 ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 83 ਸਾਲਾ ਥਾਪਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਆਨਰੇਰੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੈ।

ਜੀਵਨ[ਸੋਧੋ]

ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਅਕਤੂਬਰ 1775 ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਕਬਰ ਸਾਹ ਦੂਸਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ 28 ਸਤੰਬਰ 1838 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਲਲਬਾਈ ਹਿੰਦੂ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਸਾਹਿਬ ਵਜੋਂ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦਾ ਤਖੱਲਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦੀ ਮਾਹਨੇ ਜਿੱਤ ਹਨ।[੧] 1857 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਤੜਕੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬਾਗ਼ੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜੇ - ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਸਮਰਾਟ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਵਜਾ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਭਾਰਤੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦੇ ਵੀ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਖਦੇੜਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਤੀਜੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਲੇਕਿਨ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਫ਼ਲ ਅਤੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਸਵਾਧੀਨਤਾ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਬਦਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਦਬਾਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਵਿੱਚ ਸਰਨ ਲਈ, ਲੇਕਿਨ ਮੇਜਰ ਹਡਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਗ਼ਲ ਅਤੇ ਖਿਜਰ ਸੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਪੋਤਰੇ ਅਬੂ ਬਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਫੜ ਲਿਆ।

ਕਿਤਨਾ ਹੈ ਬਦਨਸੀਬ ‘ਜ਼ਫ਼ਰ’ ਦਫ਼ਨ ਕੇ ਲੀਏ
ਦੋ ਗ਼ਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾ ਮਿਲੀ ਕੂ-ਏ-ਯਾਰ ਮੇਂ
— ਜ਼ਫ਼ਰ

ਰੰਗੂਨ ਜਲਾਵਤਨ[ਸੋਧੋ]

ਜਨਰਲ ਨਿਕਲਸਨ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤਕਰੀਬਨ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। 14 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਨਰਲ ਨਿਕਲਸਨ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਮਗਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੇਟਿਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਉਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪਰੋਸਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਟਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਲੈ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਬੇਟੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਿਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਕੋਲ ਇਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਹੋਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਅੰਤਮ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਕੇ ਰੰਗੂਨ, ਬਰਮਾ (ਹੁਣ ਮਿਆਂਮਾਰ) ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈ। ਮਾਰਚ 1858 ਵਿੱਚ ਲਖਨਊ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦਿੱਲੀ, ਲਖਨਊ, ਕਾਨਪੁਰ, ਝਾਂਸੀ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਚੰਦ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕੰਟ੍ਰੋਲ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ

ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕਢ ਦਿਉ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਤਮਾਮ ਐਸੇ ਅੰਸ਼ਸਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਨਸਰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇੱਕ ਤਾਂ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾਆਸ਼ਨਾ ਸਨ। ਬਹਾਦਰ ਸਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਬਾਗ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਨਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਸਲਾਹੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਔਰ ਨਾ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਉੱਟ ਮਾਰ ਅਤੇ ਗ਼ਾਰਤ ਗਿਰੀ ਮਚਾ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਮਦਰਦੀਆਂ ਖੋ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 1857 ਦੀ ਇਹ ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਕਾਮ ਰਹੀ।

ਕਾਵਿ ਨਮੂਨਾ[ਸੋਧੋ]

ਲਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੀ ਮੇਰਾ ਉਜੜੇ ਦਯਾਰ ਮੇਂ,
ਕਿਸ ਕੀ ਬਨੀ ਹੈ ਆਲਮ-ਏ-ਨਾਪਾਏਦਾਰ ਮੇਂ।

ਬੁਲਬੁਲ ਕੋ ਬਾਗ਼ਬਾਂ ਸੇ ਨ ਸੈਯਾਦ ਸੇ ਗਿਲਾ,
ਕਿਸਮਤ ਮੇਂ ਕੈਦ ਲਿਖੀ ਥੀ ਫਸਲ-ਏ-ਬਹਾਰ ਮੇਂ।

ਕਹ ਦੋ ਇਨ ਹਸਰਤੋਂ ਸੇ ਕਹੀਂ ਔਰ ਜਾ ਬਸੇ,
ਇਤਨੀ ਜਗਹ ਕਹਾਂ ਹੈ ਦਿਲ-ਏ-ਦਾਗ਼ਦਾਰ ਮੇਂ।

ਏਕ ਸਾਖ ਗੁਲ ਪੇ ਬੈਠ ਕੇ ਬੁਲਬੁਲ ਹੈ ਸ਼ਾਦਮਾਨ,
ਕਾਂਟੇ ਬਿਛਾ ਦਿਏ ਹੈਂ ਦਿਲ-ਏ-ਲਾਲ-ਏ-ਜ਼ਾਰ ਮੇਂ।

ਉਮ੍-ਏ-ਦਰਾਜ਼ ਮਾਂਗ ਕੇ ਲਾਏ ਥੇ ਚਾਰ ਦਿਨ,
ਦੋ ਆਰਜੂ ਮੇਂ ਕਟ ਗਏ, ਦੋ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮੇਂ।

ਦਿਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਹੁਏ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ,
ਫੈਲਾ ਕੇ ਪਾਂਵ ਸੋਏਂਗੇ ਕੁੰਜ-ਏ-ਮਜ਼ਾਰ ਮੇਂ।

ਕਿਤਨਾ ਹੈ ਬਦਨਸੀਬ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦਫ਼ਨ ਕੇ ਲੀਏ,
ਦੋ ਗ਼ਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਭੀ ਨ ਮਿਲੀ ਕੂ-ਏ-ਯਾਰ ਮੇਂ॥

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। In Indo-Aryan dialectology generally, the presence of transitional dialects creates problems in assigning some dialects to one or another language. However, over the last century there has usually been little disagreement when it comes to defining the core region of the Punjabi language. ਐਥਨੋਲੋਗ 2005 (ਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਗਿਆਨਕੋਸ) ਮੁਤਾਬਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ 8.8 ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੁੱਚੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਦਸਵੀਂ ਬੋਲੀ ਹੈ। 2008 ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ 76,334,300 ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 2001 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 29,102,477 ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। The British linguist George Abraham Grierson came to the conclusion that a group of dialects known collectively as western Punjabi spoken north and west of the Punjab heartland, in the Indus valley itself and on the lower reaches of the other four tributaries (excluding the Beas River), in fact constituted a language distinct from Punjabi. ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ- ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ। ਲਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ He named this group of dialects Lahnda in a volume of the Language Survey of India (LSI) published in 1919. ਪੱਛਮੀ ਪਹਾੜੀ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਸੁਰ-ਵਿਗਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਅਜੋਕੀ ਹਿੰਦ-ਯੂਰਪੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਬੋਲੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮਾੜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਉਪ-ਬੋਲੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪ-ਬੋਲੀ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝਾ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਜੋਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਉਪ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। He grouped as southern Lahnda the dialects that are now recognized as Saraiki. In the National Census of Pakistan (1981) Saraiki and Hindko (previously categorized as Western Punjabi), got the status of separate languages,[23] which explains the decrease in the percentage of Punjabi speakers. ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇੜਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ੨੦੧੧ ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਤੀਜੀ ਆਮ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। [1] ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਤੰਗੜਾ ਮੰਗੀਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਹੈ।